

SYLWIA GÓRZNA

Akademia Pomorska w Słupsku

Islamofobia w Europie w kontekście politologii religii

Wprowadzenie

Po zamachach terrorystycznych na World Trade Center i Pentagon 11 września 2001 roku antymuzułmańskie i islamofobiczne nastroje w świecie zachodnim zyskały większą uwagę badaczy¹. Do ukształtowania negatywnego stosunku do muzułmanów oraz ich religii niewątpliwie przyczyniły się te wydarzenia, wywołując nie tylko wybuch wrogości i gniewu wobec muzułmanów, ale także falę przemocy, której ofiarami stali się niewinni ludzie². Dyskusja o znaczeniu mieszkającej w Europie społeczności muzułmańskiej wzmożła się po zamachach bombowych w Madrycie w 2004 roku oraz Londynie rok później³.

Coraz więcej wyznawców islamu mieszka poza granicami krajów muzułmańskich, w Europie i Ameryce, gdzie tworzą liczne diaspory⁴. Imigranci muzułmańscy, którzy przybyli do Europy po drugiej wojnie

¹ J. R. Kunst, H. Tajamal, D. L. Sam, P. Ulleberg, *Coping with Islamophobia: The effects of religious stigma on Muslim minorities' identity formation*, „International Journal of Intercultural Relations” 2012, vol. 36, no. 4, s. 518; zob. R. Spencer, *The Truth About Muhammad: Founder of the World's Most Intolerant Religion*, Washington 2006, s. 7.

² K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, wyd. 2, Kraków 2007, s. 228-229.

³ I. Jakimowicz-Ostrowska, *Imigracja ludności muzułmańskiej i jej pozycja w krajach Europy Zachodniej po 2001 roku – perspektywa politologiczna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, R. 52, nr 4, s. 192; F. Bokern, *Interreligious peacebuilding: a new engagement of religious actors in European politics?*, „European View” 2009, vol. 8, no. 1, s. 107.

⁴ M. M. Dziekan, *Jak żyć na obczyźnie? Z zaleceń wielkiego ajatollaha Alego as-Sistaniego (w kontekście islamu obywatelskiego)*, w: *Islam i obywatelskość w Europie*, K. Górak-Sosnowska, P. Kubicki, K. Pędziwiatr (red.), Warszawa 2006, s. 23.

światowej, nie zasymilowali się i nie wyrzekli swojej religii⁵. Najczęściej europejskim muzułmanom zarzuca się, że w przeciwieństwie do innych przybyszów nie integrują się, nie są przywiązani do europejskich instytucji demokratycznych, kpią z liberalnych wolności, nie czują się „u siebie” wśród europejskich społeczeństw, wysuwają irracjonalne żądania, troszczą się bardziej o los swoich współbraci w wierze żyjących w innych częściach świata aniżeli swoich współobywateli⁶.

Termin „islamofobia”

Termin „islamofobia” powstał pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy zaczęła narastać dyskryminacja religijna muzułmanów⁷. Wydaje się, że określenie to zostało ukute przez analogię do ksenofobii, ale nie wiadomo dokładnie kiedy, gdzie i przez kogo⁸. Termin „islamofobia” w 1997 roku wprowadziła do użytku organizacja pozarządowa Runnymede Trust (założona w 1968 roku)⁹. Organizacja ta powołała w 1996 roku Komisję ds. Brytyjskich Muzułmanów i Islamofobii (Commission on British Muslims and Islamophobia – CBMI)¹⁰, która

⁵ M. Warat, *Spółeczeństwa muzułmańskie a procesy sekularyzacji*, w: *Koniec sekularyzacji w Europie?*, P. Kapłon, A. Rokicka, M. Warat (red.), Kraków 2007, s. 107.

⁶ K. Pędziwiatr i in., *Wstęp*, w: *Islam i obywatelskość...*, cyt. wyd., s. 7; P. Kolasa, *Ochrona praw uchodźców w Unii Europejskiej w świetle wytycznych Stolicy Apostolskiej*, Warszawa 2010, s. 24, przyp. 1; autor dodaje, że słowo „migracja” (łac. *migratio* – przesiedlenie) oznacza wędrowkę, przesiedlanie się ludności wewnątrz kraju albo z jednego kraju do drugiego.

⁷ E. Wolska, *Islamofobia*, „E-terroryzm.pl” 2012, nr 6, s. 14.

⁸ C. Allen, *Islamophobia and its consequences*, w: *European Islam: Challenges for Public Policy and Society*, S. Amghar, A. Boubekeur, M. Emerson (red.), Brussels 2007, s. 148, przyp. 14. Z. Y. Gündüz, *The European Union at 50-Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 2010, vol. 30, no. 1, s. 35 – dodaje, że „ksenofobia” oznacza strach przed imigrantami, cudzoziemcami i obcymi.

⁹ M. H. Tamdgidi, *Beyond Islamophobia and Islamophilia as Western Epistemic Racisms: Revisiting Runnymede Trust's Definition in a World-History Context*, „Islamophobia Studies Journal” 2012, vol. 1, no. 1, s. 57; J. R. Kunst, D. L. Sam, P. Ulleberg, *Perceived islamophobia: Scale development and validation*, *International Journal of Intercultural Relations* 2013, vol. 37, no. 2, s. 225; zob. S. O. Bahçecik, *Internationalizing Islamophobia: Anti-Islamophobic Practices from the Runnymede Trust to the Organization of Islamic Cooperation*, „Ortadoğu Etütleri” 2013, vol. 5, no. 1, s. 141–165.

¹⁰ J. Balicki, *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2010, s. 104; zob. S. Kühnel, J. Leibold, *Islamophobie in der*

przygotowała raport *Islamophobia: a challenge for us all* (Islamofobia: wyzwanie dla nas wszystkich). W dokumencie tym czytamy, że islamofobia oznacza „niczym nieuzasadnioną wrogość w stosunku do islamu, oraz praktyczne konsekwencje tej wrogości przejawiające się w niesprawiedliwej dyskryminacji członków społeczności muzułmańskich, oraz wyłączeniu ich poza główny tok spraw życia politycznego i społecznego kraju”¹¹.

W raporcie stwierdzono, że islamofobia wynika z następujących założeń: islam jest postrzegany jako monolit, statyczny i niepodatny na zmiany; islam jest postrzegany jako odrębny i „obcy”, z innymi kulturami nie łączą go żadne wartości ani więzy; islam jest postrzegany jako gorszy od religii i kultury Zachodu, a więc barbarzyński, nieracjonalny, prymitywny i seksistowski; islam jest postrzegany jako posługujący się przemocą, agresywny, groźny, wspierający terroryzm, uczestniczący w „zderzeniu cywilizacji”; islam jest postrzegany jako ideologia polityczna wykorzystywana do celów politycznych bądź militarnych; krytyka ze strony Zachodu jest przez islam z miejsca odrzucana; wrogość wobec islamu jest wykorzystywana jako usprawiedliwienie praktyk dyskryminacyjnych wobec muzułmanów oraz wykluczania ich z głównego nurtu społeczeństwa; wrogość wobec muzułmanów uważa się za naturalną i „normalną”¹².

Komisja zaleciła podjęcie sześćdziesięciu typów działań w różnych sferach życia publicznego, takich jak np. monitoring informacji dotyczących islamu oraz wizerunku muzułmanów przekazywanego w mediach; przegląd procedury przyznawania dotacji dla muzułmańskich szkół; zwiększenie na listach wyborczych do parlamentu procentu muzułmańskich kandydatów wystawianych przez partie polityczne; wprowadzenie muzułmanów do Izby Lordów¹³.

deutschen Bevölkerung: Ein neues Phänomen oder nur ein neuer Name? Ergebnisse von Bevölkerungsumfragen zur gruppenbezogenen Menschenfeindlichkeit 2003 bis 2005, w: *Konfliktfeld Islam in Europa*, M. Wohlrab-Sahr, L. Tezcan (red.), Baden-Baden 2007, s. 135.

¹¹ Cyt. za: K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 229; por. J. Balicki, *Imigranci z krajów...*, cyt. wyd., s. 104; C. Allen, *Islamophobia*, Farnham 2010, s. 123.

¹² G. Conway, *Islamophobia, a challenge for us all: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia*, London 1997, s. 4–12; por. M. Phillips, *Londonistan*, New York 2006, s. 73; R. Włoch, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011, s. 125.

¹³ R. Włoch, *Polityka integracji...*, cyt. wyd., s. 230.

„Islamofobia” oznacza ogólnie lęk przed islamem i muzułmanami¹⁴. Peter Gottschalk i Gabriel Greenberg definiują islamofobię jako „lęk społeczny przed islamem i kulturą muzułmańską”¹⁵. Podczas gdy niektórzy badacze uznają ją za formę fobii, definiując jako irracjonalny strach przed islamem i muzułmanami, inni krytykują ten termin i utożsamiają go z antymuzułmańską wrogością i stereotypami¹⁶. Irlandzki politolog Fred Halliday (1946–2010) zamiast słowa „islamofobia” proponował używać terminu „muzułmanofobia”, ponieważ trzonem zjawiska, które opisuje wspomniany raport Runnymede Trust, jest „antymuzułmańskość”¹⁷. Termin ten budzi wiele kontrowersji, mimo że w styczniu 2001 roku Sztokholmskie Międzynarodowe Forum na rzecz Walki z Nietolerancją uznało antymuzułmańskość za równą ksenofobii i antysemityzmowi¹⁸.

Socjolożka Renata Włoch podkreśla, że islamofobia stanowi czynnik hamujący proces integracji, ponieważ zmniejsza skłonność i zdolność społeczeństwa przyjmującego do adaptacji przybyszów¹⁹. Z kolei zdaniem Ryszarda Macieja Machnikowskiego, specjalisty do spraw terroryzmu, prowadzi ona do mniej lub bardziej otwartej dyskryminacji muzułmanów, co więcej – jest właściwą przyczyną niższego statusu społeczno-ekonomicznego tej grupy obywateli państw europejskich²⁰.

Chociaż islamofobia staje się coraz powszechniejsza, rośnie liczba etnicznych Europejczyków wyznających islam. Obecnie istnieje więcej konwertytów (nawróconych na islam) we Francji, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Szwecji, Danii, Holandii czy Niemczech niż kiedykolwiek

¹⁴ A. Shryock, *Introduction: Islam as an Object of Fear and Affection*, w: *Islamophobia/ Islamophilia. Beyond the Politics of Enemy and Friend*, A. Shryock (red.), Bloomington 2010, s. 1.

¹⁵ P. Gottschalk, G. Greenberg, *Islamophobia: Making Muslims the enemy*, Lanham 2008, s. 5.

¹⁶ J. R. Kunst, D. L. Sam, P. Ulleberg, *Perceived islamophobia...*, cyt. wyd., s. 226. Krytyki terminu „islamofobia” dokonał F. Halliday w: *'Islamophobia' reconsidered*, „Ethnic and Racial Studies” 1999, vol. 22, no. 5, s. 892–902.

¹⁷ Zob. F. Halliday, *Islam i mit konfrontacji. Religia i polityka na Bliskim Wschodzie*, R. Piotrowski (tłum.), Warszawa 2002; K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 230.

¹⁸ R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie Zachodniej – między integracją a radykalizacją?*, Warszawa 2010, s. 24. Na temat rasizmu i antysemityzmu zob. S. Górzna, *Dyskurs katolicko-żydowski w dobie nowożytnej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2012, nr 18, s. 295–305.

¹⁹ R. Włoch, *Polityka integracji...*, cyt. wyd., s. 129.

²⁰ R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie...*, cyt. wyd., s. 24.

wcześniej²¹. Nawróceni na islam mają ambiwalentny stosunek do muzułmańskich imigrantów i „praktyk islamskich”, ponieważ są one określone w odniesieniu do imigrantów²².

Dyskryminacja jest tym większa, im liczniejsza jest mniejszość muzułmańska w danym państwie²³. Każda dyskryminacja na tle religijnym i etnicznym²⁴, w tym islamofobia, mieści się w obszarze tematycznym politologii religii – nowej dyscypliny naukowej, która traktuje o kwestiach związanych z relacją między sferą religii a sferą polityki. Dyskryminacja ma wymiar zarówno religijny, jak i polityczny. Uderza w godność człowieka, w jego prawo do wolności sumienia i religii, które przysługuje każdemu, a poszanowanie praw człowieka stanowi warunek pokoju między narodami i religiami²⁵.

Szczególne znaczenie dla walki z wszelkimi dyskryminacjami na tle religijnym ma dialog międzywyznaniowy, czyli spotkania przedstawicieli dwóch lub więcej religii, w zwalczaniu zaś islamofobii kluczowy jest dialog katolicko-muzułmański²⁶. Do jego podjęcia wzywa papież Franciszek (pontyfikat od 13 marca 2013 roku). W rozmowie z dziennikarzami, która odbyła się 30 listopada 2014 roku podczas lotu ze Stambułu do Rzymu, tak wypowiedział się na temat islamofobii: „Co do islamofobii: jest prawdą, że w obliczu działań terrorystycznych, nie tylko w tej części świata [Europie], ale także w Afryce, reaguje się i powiada się: »Jeśli to jest islam, to ja jestem wściekły!«. Obraża się wielu muzułmanów, wielu wyznawców islamu. Mówią oni: »Nie, my to coś innego. Koran jest księgą pokoju, jest proroczą księgą pokoju. To

²¹ E. Özyürek, *German Converts to Islam and Their Ambivalent Relations with Immigrant Muslims*, w: *Islamophobia/ Islamophilia...*, cyt. wyd., s. 173.

²² Tamże, s. 174.

²³ M. Hoarau, P. Sasnał, *Wzrost islamofobii w Europie*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2013, nr 55, s. 1.

²⁴ M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000, s. 32. Autor dodaje, że mniejszość etniczną tworzą ludzie należący do społeczności, które nie są narodem. Grupę etniczną stanowi zbiorowość, która opiera się w znacznym stopniu na trafnym bądź bezpodstawnym przeświadczeniu, że jej członków, a w każdym razie ich większość, łączy wspólne pochodzenie.

²⁵ Zob. S. Górzna, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem pokoju między narodami i religiami w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Religia, kultura i edukacja w świetle zagrożeń współczesnego świata*, H. Czakowska, M. Kuciński (red.), Bydgoszcz 2014, s. 41–59.

²⁶ Zob. S. Górzna, *The political dimension of interreligious dialogue during the pontificate of John Paul II*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne” 2013, nr 4, s. 143–155.

nie jest islam». Ja to rozumiem i jestem przekonany – przynajmniej tak szczerze uważam – że nie można mówić, iż wszyscy muzułmanie są terrorystami: nie można tak powiedzieć. Podobnie nie można powiedzieć, że wszyscy chrześcijanie są fundamentalistami, ponieważ także i my ich mamy, we wszystkich religiach są takie grupki²⁷. Papież podkreślił, że wszyscy przywódcy islamscy – zwierzchnicy polityczni, religijni czy naukowcy – powinni potępić akty terrorystyczne, ponieważ „wszyscy (...) potrzebujemy światowego potępienia, także ze strony muzułmanów, osób o tej tożsamości, aby powiedzieli: »My tacy nie jesteśmy, Koran tym nie jest«”²⁸.

Sfery dyskryminacji muzułmanów oraz wymiary islamofobii

Brak systematycznego gromadzenia danych o muzułmanach nie pozwala na uzyskanie kompleksowego obrazu ich niekorzystnej sytuacji, nie powinno to jednak uniemożliwiać szukania dowodów świadczących o dyskryminacji²⁹. Zjednoczone Królestwo jest jednym z nielicznych krajów Unii Europejskiej, w którym narodowy spis powszechny zawiera pytanie o religię, co oznacza, że pozwala się na to, aby dane zostały poddane analizie. W wielu krajach europejskich istnieją zakazy prawne dotyczące gromadzenia danych na podstawie cech osobistych, takich jak religia. W innych natomiast, gdy nie ma prawnego zakazu zbierania takich informacji, oficjalną praktyką jest pozyskiwanie danych o pochodzeniu etnicznym, narodowości czy kraju urodzenia³⁰.

Omówiony wcześniej raport *Islamophobia: a challenge for us all* przedstawia uprzedzenia do muzułmanów w mediach, wykluczenia w obszarze zatrudnienia, polityki, administracji i opieki zdrowotnej, aktów przemocy, przykłady dyskryminacji na płaszczyźnie edukacji czy niedoskonały system prawa w odniesieniu do różnych aspektów islamofobii³¹.

²⁷ Ekumenizm nie może czekać. Spotkanie Papieża z dziennikarzami podczas lotu do Rzymu, „L'Osservatore Romano” 2015, nr 1, s. 47.

²⁸ Tamże.

²⁹ T. Choudhury, *Muslims and Discrimination*, w: *European Islam...*, cyt. wyd., s. 105.

³⁰ Tamże, s. 78, 105.

³¹ J. Balicki, *Imigranci z krajów...*, cyt. wyd., s. 105, przyp. 54.

Najważniejszą rekomendacją Komisji ds. Brytyjskich Muzułmanów i Islamofobii było wprowadzenie pewnych form nowej legislacji przeciwko przemocy oraz dyskryminacji ze względu na religię, podobnie jak to się stało w przypadku przemocy i dyskryminacji ze względu na rasę³².

Według innego raportu – *Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia* (Muzułmanie w Unii Europejskiej. Dyskryminacja i islamofobia) opracowanego w 2006 roku przez Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii³³ – wielu muzułmanów jest dyskryminowanych w sferze zatrudnienia, edukacji i w mieszkalnicztwie (gorsze warunki mieszkaniowe, mała liczba lokali)³⁴. Chociaż niektóre kraje europejskie potępiły jakąkolwiek dyskryminację przy zatrudnianiu, tj. ze względu na rasę, religię, płeć itd., wielu muzułmanów nie jest zatrudnianych z uwagi na ich, czasami domniemane, pochodzenie³⁵.

Najistotniejsze ustalenia i wnioski raportu to: wielu europejskich muzułmanów, niezależnie od pochodzenia etnicznego i (lub) stosunku do religii, spotyka się z dyskryminacją w obszarze zatrudnienia, edukacji i mieszkalnictwa; dyskryminacja wyznawców islamu wynika z postaw islamofobicznych oraz uprzedzeń na tle rasowym i ksenofobicznym, gdyż te elementy są często ze sobą powiązane, a zatem wrogość do nich należy postrzegać w bardziej ogólnym kontekście ksenofobii i rasizmu wobec imigrantów i mniejszości; muzułmanie padają ofiarą ataków na tle islamofobicznym – od gróźb wyrażanych werbalnie aż po napaści fizyczne; dostępne dane o ofiarach dyskryminacji pokazują, że europejscy muzułmanie są często nieproporcjonalnie reprezentowani tam, gdzie oferuje się gorsze warunki mieszkaniowe, ich osiągnięcia edukacyjne nie przekraczają średniej w przeciwieństwie do wskaźników bezrobocia; są zatrudniani na ogół do prac wymagających niższych kwalifikacji, nadreprezentowani w nisko opłacanych sektorach

³² Tamże, s. 105.

³³ Więcej na temat EUMC w dalszej części artykułu.

³⁴ Zob. *Muslims In the European Union. Discrimination and Islamophobia*, EUMC 2006, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/156-Manifestations_EN.pdf [dostęp: 11 III 2015]; por. E. Wolska, *Islamofobia...*, cyt. wyd., s. 14. Na temat różnych form dyskryminacji zob. K. Górak-Sosnowska, *Muzułmańska kultura konsumpcyjna*, Warszawa 2011, s. 64–83.

³⁵ M. Privot, *Młodzi europejscy muzułmanie o obywatelskości*, M. Ujda (tłum.), w: *Islam i obywatelskość...*, cyt. wyd., s. 34, przyp. 8.

gospodarki; wielu europejskich muzułmanów, zwłaszcza młodych ludzi, napotyka bariery w awansie społecznym, co może wywołać w nich poczucie beznadziei i wykluczenia społecznego; poważne zagrożenie dla integracji oraz spójności społecznej stanowią rasizm, dyskryminacja i marginalizacja³⁶.

W powyższym sprawozdaniu przedstawiono praktyczne rozwiązania służące zwalczaniu islamofobii i promowaniu spójności, tj. inicjatywy edukacyjne, które koncentrują się na dialogu międzyreligijnym, a więc wyjaśniają wartości ludzkie zawarte w religiach niechrześcijańskich; dialog międzyreligijny, np. w Niemczech założono kilka „forów islamskich”, których celem było ograniczenie uprzedzeń i obaw związanych ze społecznością muzułmańską; inicjatywy miejskie, np. władze miejskie w Rotterdamie dotują platformę organizacji islamskich (Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond – SPIOR) założoną w 1990 roku; inicjatywy policyjne, np. londyńska policja miejska (Metropolitan Police Service, potocznie zwana „Met”) współpracowała z organizacją pozarządową zajmującą się zwalczaniem islamofobii i rasizmu (Forum Against Islamophobia and Racism – FAIR)³⁷.

Socjolog Konrad Pędzwiatr w pracy *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej* wskazuje kilka wymiarów islamofobii³⁸: historyczny, medialny, religijny i polityczny.

1. Wymiar historyczny. Niczym nieuzasadniona wrogość do islamu jest zjawiskiem tak starym, jak stary jest historyczny islam. Nie można zapominać o czternastu wiekach napiętych relacji pomiędzy Europą a światem muzułmańskim, opartych na nieznajomości i uprzedzeniach. Ludzie Kościoła, poeci, pisarze, podróżnicy przyczynili się na przełomie wieków do ukształtowania uproszczonego obrazu islamu w Europie, np. Święty Jan Damasceński (675–749) powiedział, że Mahomet nie był żadnym prorokiem, a jedynie oszustem, który „napisał” [sic!] Koran, zapożyczając nauczania ze Starego i Nowego Testamentu. Współczesna

³⁶ Główne zagadnienia sprawozdania EUMC „Muzułmanie w Unii Europejskiej: dyskryminacja i islamofobia, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1936-EUMC-highlights-PL.pdf [dostęp: 11 III 2015].

³⁷ Tamże; zob. C. Allen, *Islamophobia and...*, cyt. wyd., s. 146.

³⁸ K. Pędzwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 231–234.

islamofobia ma swój wymiar historyczny w tym znaczeniu, że czerpie z tej spuścizny wzajemnego niezrozumienia³⁹.

2. Wymiar medialny. Należy podkreślić, że muzułmanie postrzegani są w fałszywym świetle jako potencjalni terroryści⁴⁰. Zdaniem francuskiego politologa i socjologa Vincenta Geissera, autora książki *La nouvelle islamophobie* (tyt. pol. *Nowa islamofobia*), kwintesencją islamofobii medialnej jest nie tyle diabolizacja muzułmanów w środkach masowego przekazu (żaden bowiem profesjonalny dziennikarz nie dąży *a priori* do tego, aby zaprezentować negatywny obraz muzułmanów), ile skłonność do ujednolicenia uzyskanych opinii i upraszczanie ich tak, aby wpisywały się w istniejące wyobrażenia⁴¹.

Brytyjska działaczka Elisabeth Poole, po przeanalizowaniu treści kilku brytyjskich gazet z lat 1994–1996 (takich jak „Guardian”, „Observer”, „Times” i „Sunday Times”), podkreśla, że wyłaniają się z nich następujące poglądy na temat islamu: muzułmanie angażują się w wykołejone działania zagrażające bezpieczeństwu Wielkiej Brytanii; są zagrożeniem dla brytyjskich wartości; istnieją inherentne różnice kulturowe między muzułmanami a społeczeństwem przyjmującym, co prowadzi do napięć w kontaktach międzyludzkich; muzułmanie coraz częściej dają znać o swojej obecności w sferze publicznej⁴².

O wydarzeniach na świecie dowiadujemy się najczęściej z mediów, dlatego tak ważna jest odpowiedzialność etyczna dziennikarzy. Widz, który ogląda relacje np. z systematycznie przeprowadzanych zamachów w Iraku czy słucha o traktowaniu kobiet w chustach, może na tej podstawie kształtować obraz typowego muzułmanina⁴³.

3. Wymiar religijny. Islamofobia ma często charakter religiofobii, czyli niechęci do obecności *sacrum* w sferze publicznej bez względu na to,

³⁹ Tamże, s. 231.

⁴⁰ M. Łyszczarz, *Tatarzy polscy a islamofobia*, „Nurt SVD. Półrocznik Religijno-Misjologiczny” 2012, z. 2, s. 84.

⁴¹ Zob. V. Geisser, *La nouvelle islamophobie*, Paris 2003, s. 25 [wyd. pol.: *Nowa islamofobia*, E. Cylwik (red.), Warszawa 2009]; K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 232; zob. A. J. Socha, *Recepcja 11 września 2001 roku w polskich mediach*, w: *Świat po 11 września 2001 roku*, K. Gładkowski (red.), Olsztyn 2003, s. 265–276.

⁴² E. Poole, *Reporting Islam. Media representations of British Muslims*, London 2002, s. 84–85; R. Włoch, *Polityka integracji...*, cyt. wyd., s. 128–129.

⁴³ E. Wolska, *Islamofobia...*, cyt. wyd., s. 14; I. Rigoni, *Access to Media for European Muslims*, w: *European Islam...*, cyt. wyd., s. 110.

pod jaką postacią ono występuje⁴⁴. Vincent Geisser podkreśla, że Europejscy muzułmanie muszą stawić czoła podwójnej dyskryminacji, albowiem są postrzegani przez współobywateli nie tylko jako przedstawiciele religii „kulturowo i cywilizacyjnie obcej”, ale także jako osoby nieobawiające się publicznie demonstrować swej religijności⁴⁵. Przykładem wymiaru religijnego jest niechęć, jaką w niektórych krajach europejskich wzbudzają noszone przez muzułmanki chusty⁴⁶. Należy podkreślić, że społeczeństwa potrzebują szkół, w których zwraca się uwagę na drugiego człowieka, a nie wyklucza poza system, po to, aby można było wspólnie zachwalać sprawiedliwość i równość traktowania⁴⁷.

4. Wymiar polityczny. Stygmatyzacja islamu poprzez przypisywanie mu wszelkiego typu wartości przeciwstawnych tym, które wyznaje Zachód, to w ostatnich latach jedno z głównych narzędzi mobilizacyjnych różnego rodzaju partii skrajnie prawicowych⁴⁸. Radykalne nastroje społeczne mają bezpośrednie przełożenie na politykę rządów narodowych: ograniczenia dotyczą edukacji, zatrudnienia, bezpieczeństwa osobowego i działalności ośrodków muzułmańskich⁴⁹.

Na przykład głosząca islamofobiczne hasła holenderska Partia na rzecz Wolności pod przywództwem Geerta Wildersa uzyskała blisko 22% głosów w przedterminowych wyborach lokalnych w marcu 2010 roku i wyprzedziła ugrupowania rządzącej do tej pory koalicji. Partia wygrała w mieście Almero i zajęła drugie miejsce w Hadze. W wyborach parlamentarnych w czerwcu 2010 roku zdobyła 24 mandaty, a tym samym potroiła stan posiadania w 150-osobowym parlamencie⁵⁰.

Inne przykłady wymiaru politycznego islamofobii to straszenie wyborców muzułmańskimi ekstremistami przez francuski Front Narodowy, Brytyjską Partię Narodową oraz wiele innych skrajnie albo

⁴⁴ K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 232–233.

⁴⁵ V. Geisser, *La nouvelle...*, cyt. wyd., s. 11.

⁴⁶ K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 233.

⁴⁷ Y. Mahi, *Muzułmański obywatel belgijsko-europejski w kierunku „duchowej obywatelskości”*, L. Madeja (tłum.), w: *Islam i obywatelskość...*, cyt. wyd., s. 82.

⁴⁸ K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 233.

⁴⁹ M. Hoarau, P. Sasnal, *Wzrost islamofobii...*, cyt. wyd., s. 2.

⁵⁰ K. Izak, *Zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem w Europie na podstawie wybranych przykładów. Teraźniejszość, prognoza ewolucji i kierunki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5, s. 135–136, przyp. 5.

umiarkowanie prawicowych ugrupowań politycznych w Europie⁵¹. Zaskoczeniem było przejście do drugiej tury wyborów prezydenckich w 2002 roku lidera Frontu Narodowego, partii reprezentującej skrajną prawicę, Jeana-Marie Le Pena, który krytykował rząd za zbyt ugodową politykę wobec wyznawców islamu, a ich samych za wysoki przyrost naturalny, co według niego zagraża tożsamości francuskiej i bezpieczeństwu wewnętrznemu⁵².

Przykłady islamofobii

Przykład islamofobii mogą stanowić skrajne poglądy na temat islamu znanej włoskiej dziennikarki mieszkającej w Nowym Jorku, Oriany Fallaci (1930–2006). W swoich książkach, takich jak *Wściekłość i duma*, *Siła rozumu* czy *Wywiad z sobą samą. Apokalipsa*, przetłumaczonych na język polski, krytykowała islam i zwyczaje oparte na tej religii⁵³.

Piotr Bachtin z Zakładu Iranistyki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz Maciej Klimiuk z Katedry Arabistyki i Islamistyki tegoż wydziału podkreślają, że jej książki spotkały się z falą krytyki w kręgach intelektualnych, o czym świadczy m.in. opis politologa Vincenta Geissera dotyczący reakcji intelektualistów na francuskie wydanie *Wściekłości i dumy*: „Za wyjątkiem filozofa Alaina Finkielrauta, który wykazał wiele zrozumienia dla arabofobii i islamofobii włoskiej dziennikarki, uznając za niezwykłą zasługę, że nie dała się omamić pięknie brzmiącym kłamstwom, większość intelektualistów z kręgów medialnych ostro skrytykowała książkę Fallaci”⁵⁴.

We *Wściekłości i dumie* (tyt. oryg. *La rabbia e l'orgoglio*, 2001) O. Fallaci użyła figury zwanej „Odwrotną Krucjatą”, aby określić arabsko-muzułmański ekspansjonizm: „(...) Ich Odwrotna Krucjata (...) jest nieodwracalnym faktem. Rozwijającą się cały czas rzeczywistością,

⁵¹ K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, cyt. wyd., s. 233; C. Allen, *Islamophobia and...*, cyt. wyd., s. 145–146.

⁵² M. Madej, Z. Pasek, *Kulturowe i prawne aspekty kontrowersji wokół chusty muzułmańskiej we Francji*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, T. 15, s. 195–196, przyp. 32.

⁵³ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka migracyjna i azylowa. Wyzwania i dylematy*, Warszawa 2006, s. 284, przyp. 328.

⁵⁴ Cyt. za: *Azja i Afryka: inność – odmiennność – różnorodność*, P. Bachtin, M. Klimiuk (red. nauk.), Warszawa 2014, s. 7–8.

którą Zachód bezrozumnie podsyca i popiera. I właśnie dlatego owi Krzyżowcy są coraz liczniejsi, żądają coraz więcej, panoszą się coraz bardziej. Także dlatego właśnie (jeśli nadal pozostaniemy bezczynni) będzie ich coraz więcej. Będą żądać coraz więcej, będą nas drażnić i dyrygować nami coraz bardziej. Aż nas sobie podporządkują”⁵⁵.

W pracy *Siła rozumu* (tyt. oryg. *La forza della ragione*, 2004) włoska dziennikarka stwierdziła: „(...) Jeśli powiesz, co myślisz o Watykanie, o Kościele Katolickim, o Papieżu, o Matce Bożej, o Jezusie, o Świętych, nic cię złego nie spotka. Ale jeśli zrobisz to samo z Islamem, z Koranem, z Mahometem, z synami Allacha, będziesz rasistą i ksenofobem, i świętokradcą, i dopuścisz się dyskryminacji rasowej. Jeśli kopniesz w kroczę Chińczyka albo Eskimosa, albo Fina, który na ulicy powie ci coś nieprzyzwoitego, nic ci się nie stanie i jeszcze wykrzykną: «Dzielna, dobrze zrobiła!». Ale jeśli w identycznych okolicznościach zareagujesz w identyczny sposób na Algierczyka albo Marokańczyka, albo Nigeryjczyka albo Sudańczyka, zlinczują cię”⁵⁶.

Oriana Fallaci wielokrotnie podkreślała, że imigranci są jak „rak na zdrowym organizmie” (było to nawiązanie do nowotworu, na który przez wiele lat sama cierpiała i którego nazywała „Obcym”⁵⁷). W kolejnej jej książce zatytułowanej *Wywiad z sobą samą. Apokalipsa* (tyt. oryg. *Oriana Fallaci intervista se stessa. L'Apocalisse*, 2004) czytamy: „Okrzyknięcie mnie zbrodniarką, wręcz diabłem wcielonym, nie zadowala synów Allacha i ich współników. Ich najgorętszym pragnieniem jest zamknięcie mi ust na zawsze, zamordowanie mnie, zanim uczyni to Obcy”⁵⁸.

Przejawem islamofobii było również zabicie 2 listopada 2004 roku holenderskiego reżysera Theo van Gogha, autora filmu o prześladowaniu kobiet w islamie. Sprawca najpierw go zastrzelił, a potem jeszcze poderżnął mu gardło i przybił do jego ciała informację, że dżihad obali Europę i Amerykę⁵⁹. Zabójstwa dokonał obywatel holenderski marokańskiego

⁵⁵ O. Fallaci, *Wściekłość i duma*, K. Hejwowski (tłum.), Warszawa 2003, s. 92–93.

⁵⁶ Taż, *Siła rozumu*, J. Wajs (tłum.), Warszawa 2004, s. 30.

⁵⁷ *Azja i Afryka...*, cyt. wyd., s. 9, przyp. 7.

⁵⁸ O. Fallaci, *Wywiad z sobą samą. Apokalipsa*, J. Wajs (tłum.), Warszawa 2005, s. 165–166.

⁵⁹ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna...*, cyt. wyd., s. 283; zob. R. Peters, S. Vellenga, *Contested Tolerance: Public Discourse in the Netherlands on Muslim Migrants*, w: *Konfliktfeld Islam...*, cyt. wyd., s. 221.

pochodzenia Muhammad Bouyeri *vel* Abu Zubair, który – jak się przypuszcza – liczył na to, że policja go zabije, a on sam stanie się „męczennikiem” sprawy⁶⁰. Artysta został nie tyle brutalnie zamordowany, co zaszlachtowany, zgodnie z muzułmańskim zwyczajem rytualnego uboju zwierząt⁶¹. W ciągu kilku tygodni od jego śmierci bojówki prawicowe podpaliły ponad 20 muzułmańskich budynków⁶².

Inny przykład islamofobii stanowią karykatury Mahometa, które ukazały się we wrześniu 2005 roku w duńskiej gazecie „Jyllands-Posten” i w norweskim czasopiśmie „Magazinet”, co doprowadziło m.in. do bojkotu duńskich towarów oraz spalenia ambasad Danii i Norwegii w Damaszku⁶³. Relacje w Europie były dwojakie. Z jednej strony krytycznie do karykatur odniósł się m.in. premier Turcji oraz Biały Dom, a przedruk przez „Rzeczpospolitą” karykatur Mahometa potępił premier Kazimierz Marcinkiewicz⁶⁴, z drugiej zaś strony pojawili się przedstawiciele mediów wzywający do obrony wolności słowa, protestujący przeciw szczególnemu traktowaniu wyznawców islamu⁶⁵.

Norweg Anders Behring Breivik 22 lipca 2011 roku dokonał dwóch zamachów terrorystycznych: na siedzibę premiera Norwegii, w którym zginęło 8 osób, oraz na uczestników obozu młodzieżówki norweskiej Partii Pracy na wyspie Utoya, w którym zginęło 69 osób⁶⁶. Sprawca deklarował nienawiść do islamu i wrogość wobec wielokulturowości⁶⁷.

⁶⁰ R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie...*, cyt. wyd., s. 37.

⁶¹ B. Tibi, *Euro-islam jako europejski most między cywilizacjami. Europeizacja islamu*, J. Hołysz (tłum.), w: *Islam i obywatelskość...*, cyt. wyd., s. 15.

⁶² J. Brzozowski, *Problem asymilacji muzułmańskich imigrantów w Europie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 699, s. 56.

⁶³ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka migracyjna...*, cyt. wyd., s. 284–285; J. R. Kunst, H. Tajamal, D. L. Sam, P. Ulleberg, *Coping with Islamophobia...*, cyt. wyd., s. 519.

⁶⁴ Kazimierz Marcinkiewicz był premierem w latach 2005–2006.

⁶⁵ E. Wolska, *Islamofobia...*, cyt. wyd., s. 15.

⁶⁶ *Anders Behring Breivik: the indictment*, „Guardian”, 16 IV 2012, <http://www.theguardian.com/world/2012/apr/16/anders-behring-breivik-indictment/> [dostęp: 19 III 2015].

⁶⁷ J. R. Kunst, H. Tajamal, D. L. Sam, P. Ulleberg, *Coping with Islamophobia...*, cyt. wyd., s. 519.

W ten sposób, jak twierdził, chciał „uratować Europę przed muzułmańską kolonizacją”⁶⁸. W manifestie programowym 2083. *Europejska deklaracja niepodległości*⁶⁹ zawierającym treści islamofobiczne opisał wizję islamizacji Europy i przekształcenia kontynentu w tzw. Eurabię. Według Breivika triumf islamu miał nastąpić w 2083 roku, dlatego on sam, nie chcąc do tego dopuścić, proklamował początek nowej krucjaty przeciwko wyznawcom islamu⁷⁰.

Ryszard Machnikowski zaznacza, że przejawem europejskiej islamofobii jest zakaz noszenia chust zakrywających głowę albo twarz w miejscach publicznych przez uczennice, nauczycielki i inne kobiety zatrudnione w instytucjach państwowych. Kontrowersje wokół tzw. hidżabów⁷¹ wywołały wydarzenia z października 1989 roku, kiedy w miejscowości Creil we Francji trzy muzułmańskie uczennice zostały zawieszone w prawach ucznia Szkoły Średniej im. Gabriela Haveza. Następnie, w styczniu 1990 roku, dziewczynki zostały przeniesione do Szkoły Średniej im. Ludwika Pasteura w Noyon, gdzie cała sytuacja się powtórzyła⁷².

Prezydent Francji (w latach 1995–2007) Jacques Chirac zainicjował w grudniu 2003 roku wprowadzenie prawa zakazującego noszenia w instytucjach publicznych jakichkolwiek widocznych symboli religijnych.

⁶⁸ Tłum. wł.; B. L. Choma, G. Hodson, K. Costello, *Intergroup disgust sensitivity as a predictor of islamophobia: The modulating effect of fear*, „Journal of Experimental Social Psychology” 2012, vol. 48, no. 2, s. 499.

⁶⁹ Zob. A. B. Breivik, 2083. *A European Declaration of Independence*, <http://pl.scribd.com/doc/60740932/2083-a-European-Declaration-of-Independence#scribd/> [16 II 2015].

⁷⁰ M. Łyszczarz, *Tatarzy polscy...*, cyt. wyd., s. 85.

⁷¹ M. Madej, Z. Pasek, *Kulturowe i prawne aspekty...*, cyt. wyd., s. 187–188; autorzy opracowania wymieniają różne rodzaje chust: **hidżab** – najpopularniejsza chusta arabska, która zakrywa uszy, włosy i szyję, zostawiając tylko odsłoniętą twarz; **nikab** – chusta stanowiąca rozbudowaną część hidżabu (może być całkowita, kiedy cała twarz jest zasłonięta, pozostają tylko otwory na oczy, i połowiczna, kiedy odsłonięte są czoło i oczy); **burka** – rodzaj chusty, szaty arabskiej okrywającej ciało muzułmanki, z półprześwitującą siateczką na oczy; **khimar** – duża chusta zasłaniająca klatkę piersiową, plecy, głowę, ale pozostawiająca odsłoniętą twarz; **czador** – duża chusta przytrzymywana dłońmi od wewnątrz; **czarczaf** – zasłona na twarz i głowę, mająca otwór tylko na oczy; **al-amira** – rodzaj hidżabu, który jest przewieszony przez głowę i szyję muzułmanki, ale nie zasłania twarzy; **szajla** – chusta okrywająca głowę muzułmanki, umocowana na ramionach, z przyczyn funkcjonalnych bywa spięta niewielką spinką lub klamerką.

⁷² R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie...*, cyt. wyd., s. 25; zob. P. A. Silverstein, *The Fantasy and Violence of Religious Imagination: Islamophobia and Anti-Semitism in France and North Africa*, w: *Islamophobia/Islamophilia...*, cyt. wyd., s. 157.

Ustawa nazywana „prawem (zakazu noszenia) chusty” została przyjęta przez francuski parlament 15 marca 2004 roku⁷³. Była dość powszechnie kojarzona z zakazem noszenia muzułmańskich chust, chociaż ograniczenie dotyczyło również dużych chrześcijańskich krzyży oraz żydowskiej kipy. Na ulicach francuskich miast doszło więc do protestów muzułmank i muzułmanów. Zakaz ten, według wielu wyznawców islamu, jawnie ich dyskryminuje i jest przykładem nietolerancji dla muzułmańskiego zwyczaju nakazującego kobiecie przykrywać głowę chustą⁷⁴.

Chociaż prawo demonstrowania przynależności religijnej w miejscach publicznych stanowi jedno z podstawowych praw człowieka według *Europejskiej konwencji praw człowieka*, ratyfikowanej przez wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej, wielu muzułmankom zakazuje się wstępu do określonych miejsc publicznych w tym nakryciu głowy tylko dlatego, że nie jest to jeszcze częścią lokalnych obyczajów⁷⁵.

Janusz Balicki w pracy *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej* opisuje problem chust w różnych krajach Europy⁷⁶. Na przykład we wrześniu 2009 roku media donosiły o pogłębieniu się konfliktu w sprawie chust w szkołach w Belgii; w Danii w 2001 roku muzułmanka została zwolniona z pracy z powodu noszenia chusty; według władz holenderskich burki zakłócają porządek publiczny, ponieważ zagrażają bezpieczeństwu; w Szwecji chustę można nosić w szkole, jednak burka czy inny strój zakrywający ciało może być zabroniony; w Turcji jest zakaz używania nawet tradycyjnych chust jako symboli religijnych⁷⁷.

Jedną z najmniejszych grup etnicznych w naszym kraju są polscy Tatarzy, którzy wykazują głęboki stopień asymilacji z polskim otoczeniem i nie manifestują swojej odrębności etnicznej⁷⁸. Nietolerancja jest skierowana zwłaszcza przeciwko imigrantom z Bliskiego Wschodu, a nie przeciwko polskim Tatarom⁷⁹. Michał Łyszczarz, członek Rady

⁷³ Zob. Ustawa z 15 marca 2004 r. dotycząca znaków religijnych w szkołach publicznych, M. Zawislak (tłum.), „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, T. 4, s. 159–160.

⁷⁴ R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie...*, cyt. wyd., s. 26.

⁷⁵ M. Privot, *Młodzi europejscy...*, cyt. wyd., s. 34, przyp. 8.

⁷⁶ Zob. J. Balicki, *Imigranci z krajów...*, cyt. wyd., s. 172–183.

⁷⁷ Tamże, s. 179–182.

⁷⁸ M. Łyszczarz, *Tatarzy polscy...*, cyt. wyd., s. 81.

⁷⁹ Tamże, s. 90.

Wspólnej Katolików i Muzułmanów oraz Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, podkreśla, że przypadki islamofobii w Polsce zdarzają się stosunkowo rzadko. Jako przykład wskazuje m.in. krytykę poznańskiego projektu Joanny Rajkowskiej z 2009 roku przebudowy nieużywanego komina fabrycznego w minaret. Budowla nie miała pełnić funkcji sakralnych, ale skupiać uwagę na wartościach symbolicznych, być architektonicznym znakiem sprzyjającym tolerancji. Krytycy tego pomysłu stwierdzili, że tego typu budowla „stanowi prowokację religijną” i „jest obca kulturowo”⁸⁰. Ostatecznie minaret nie powstał, ponieważ Miejski Konserwator Zabytków w Poznaniu nie wydał zgody na przebudowę, uzasadniając swoją odmowę tym, że komin stanowi „pomnik historii o wartości historycznej, przestrzennej i architektonicznej”⁸¹.

Organizacje i instytucje zwalczające islamofobię

Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia – EUMC) to agenda Unii Europejskiej utworzona decyzją Rady Ministrów Unii Europejskiej w czerwcu 1997 roku w Wiedniu, a następnie przekształcona w wyniku uzgodnień przedstawicieli państw członkowskich z grudnia 2003 roku w Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (European Union Agency for Fundamental Rights – FRA). Jej zadaniem było gromadzenie obiektywnych, rzetelnych i porównywalnych danych, a także prowadzenie badań dotyczących rasizmu i ksenofobii oraz związanych z nimi zjawisk występujących w państwach członkowskich Unii Europejskiej⁸².

W maju 2002 roku EUMC zaprezentowało *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*⁸³ (Raport końcowy na temat

⁸⁰ Tamże, s. 85.

⁸¹ M. Łyszczarz, *Tatarzy polscy...*, cyt. wyd., s. 86, przyp. 21; zob. S. Górzna, *Dzieci Abrahama. Dialog Kościoła katolickiego z islamem i judaizmem w Polsce w okresie pontyfikatu Jana Pawła II*, Słupsk 2013, s. 118-122; „Minaret”, www.minaret.art.pl/ [dostęp: 16 II 2015].

⁸² *Działalność Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii w 2006 r.*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/ar07p1_pl.pdf [dostęp: 11 III 2015].

⁸³ C. Allen, J. Nielsen, *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*, EUMC, Vienna, May 2002, [http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf/](http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf) [dostęp: 11 III 2015].

islamofobii w Unii Europejskiej po 11 września 2001), który dokumentuje przypadki islamofobii w krajach Unii Europejskiej. Kontynuacją raportu są kolejne dokumenty EUMC z 2006 roku, tj. *Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia*⁸⁴ (Muzułmanie w Unii Europejskiej. Dyskryminacja i islamofobia) oraz *Perceptions of Discrimination and Islamophobia. Voices from Members of Muslim Communities in the European Union* (Postrzeganie dyskryminacji i islamofobii. Głosy członków społeczności muzułmańskich w Unii Europejskiej)⁸⁵.

Formalnie EUMC działało od kwietnia 2000 do lutego 2007 roku, a intencją jego przekształcenia było rozszerzenie działalności Unii Europejskiej związanej z gromadzeniem danych i pracą analityczną na pozostałe zagadnienia dotyczące przeciwdziałania dyskryminacji⁸⁶. Centrum tworzyło w 2000 roku Europejską Sieć Informacji o Rasizmie i Ksenofobii (European Racism and Xenophobia Information Network – RAXEN), która łączyła krajowe punkty centralne znajdujące się w każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej. Centrum zobowiązało RAXEN do gromadzenia danych i informacji dotyczących sytuacji w zakresie rasizmu, ksenofobii i związanych z nimi przejawów nietolerancji. W Polsce krajowym punktem kontaktowym jest Helsińska Fundacja Praw Człowieka⁸⁷.

W Wiedniu 15 lutego 2007 roku Rada Europejska przyjęła rozporządzenie ustanawiające wspomnianą wcześniej Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA)⁸⁸. Celem agencji jest świadczenie pomocy

⁸⁴ *Muslims in the European Union...*, cyt. wyd.

⁸⁵ T. Choudhury, M. Aziz, D. Izzidien, I. Khreeji, D. Hussain, *Perceptions of Discrimination and Islamophobia. Voices from Members of Muslim Communities in the European Union*, EUMC 2006, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/182-Perceptions_EN.pdf [dostęp: 11 III 2015].

⁸⁶ M. Chustecka, *Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii (EUMC)*, <http://rownosc.info/dictionary/europejskie-centrum-monitorowania-rasizmu-i-ksenof/> [dostęp: 11 III 2015].

⁸⁷ Tamże; zob. oficjalną stronę Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, <http://www.hfhr.org.pl>

⁸⁸ Zob. Rozporządzenie Rady (WE) nr 168/2007 z dnia 15 lutego 2007 r. ustanawiające Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/351-reg_168-2007_pl.pdf [dostęp: 11 III 2015]. W art. 13 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską czytamy: „Bez uszczerbku dla postanowień niniejszego Traktatu i w granicach kompetencji, które Traktat powierza Wspólnocie, Rada, stanowiąc jednomyślnie na wniosek Komisji i po konsultacji z Parlamentem Europejskim, może podjąć

i dostarczanie specjalistycznej wiedzy o prawach podstawowych właściwym instytucjom i organom Wspólnoty oraz jej państw członkowskich podczas wykonywania prawa wspólnotowego, a także wspieranie ich w podejmowaniu działań i opracowywaniu strategii. Zgodnie z rozporządzeniem podstawowym FRA nadal ma zajmować się zjawiskami rasizmu, ksenofobii i antysemityzmu, co ma istotne znaczenie dla ochrony praw podstawowych. Hiszpania, która przewodniczyła w tym czasie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), zaprosiła FRA na konferencję organizacji poświęconą nietolerancji i dyskryminacji muzułmanów. Agencja przedstawiła wówczas ustalenia sprawozdania EUMC z 2006 roku – *Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia*⁸⁹.

Agencja współpracuje m.in. z Organizacją Narodów Zjednoczonych, Parlamentem Europejskim, Komisją Europejską oraz Europejską Komisją przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (European Commission against Racism and Intolerance – ECRI)⁹⁰ działającą w ramach Rady Europy. Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji jest niezależnym organem monitoringowym Rady Europy do spraw zwalczania rasizmu, dyskryminacji rasowej, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji. Do jej kompetencji należy dokonywanie przeglądu ustawodawstwa państw członkowskich, ich polityki i środków przedsięwziętych w celu zwalczania rasizmu, jak również ocena ich efektywności. Komisja ta proponuje nowe inicjatywy i działania na szczeblu europejskim, krajowym i lokalnym oraz opracowuje tzw. zalecenia w zakresie polityki ogólnej. Monitoruje sytuację osób i grup podatnych na przemoc i nietolerancję, śledzi polityki społeczne państw, w tym

środki niezbędne w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”; Dz.U. C 321 E z 29 grudnia 2006 r., wersja skonsolidowana, http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14436&Itemid=436/ [dostęp: 20 III 2015]. To pierwszy tak szeroki zapis traktatowy, na mocy którego powierzono Radzie Unii Europejskiej kompetencje przeciwdziałania dyskryminacji. Zob. też K. Śmiszek, *Równość i niedyskryminacja a priorytety polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej*, http://www.feminoteka.pl/print.php?type=A&item_id=1088/ [dostęp: 20 III 2015].

⁸⁹ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej. *Działalność w 2007 r.*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/479-ar08_p1_pl.pdf [dostęp: 11 III 2015].

⁹⁰ Tamże; zob. oficjalną stronę Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji: www.coe.int/ecri/ [dostęp: 11 III 2015].

polityki w zakresie zatrudnienia i mieszkalnictwa w odniesieniu do osób dyskryminowanych, oraz dyskusje medialne i publiczne⁹¹.

W raporcie ECRI dotyczącym Polski, przyjętym 28 kwietnia 2010 roku i opublikowanym 15 czerwca, podkreślono, że nie podjęto zadowalających działań mających na celu oszacowanie rozmiarów dyskryminacji w życiu społecznym. Zauważono w nim, że historyczne mniejszości skarżą się m.in. na zakres stosowania *Ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 1936 r., nr 30, poz. 240 z późn. zm.). W raporcie podkreśla się, że do ECRI wpłynęła skarga na to, że powyższa ustawa straciła aktualność. Akt ten wymaga bowiem od członków związku religijnego m.in. tego, aby modlili się za władze i ustanowili siedzibę swojego przywódcy religijnego w Wilnie. Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji uznała zatem, że ustawa ta musi zostać natychmiast uchylona, ponieważ niesie dyskryminujący przekaz. Ponadto wezwała rząd do wystąpienia z inicjatywą ustanowienia wraz z Muzułmańskim Związkiem Religijnym grupy, która opracowałaby nowy projekt ustawy o relacjach między tymi dwoma podmiotami. W raporcie czytamy również, że ECRI została zawiadomiona o atakach na muzułmanów w Białymstoku oraz przypadkach zniszczenia i (lub) ingerencji w miejsca kultu religijnego, które dotyczą przede wszystkim mniejszości religijnych, w tym mniejszości muzułmańskiej⁹².

Europejska Sieć przeciwko Rasizmowi (European Network Against Racism – ENAR), założona w 1998 roku w Brukseli, prowadzi walkę z rasizmem, ksenofobią oraz dyskryminacją na tle religijnym, promując równe traktowanie obywateli Unii Europejskiej i państw trzecich oraz łącząc inicjatywy lokalne z europejskimi⁹³. To jedyna ogólnoeuropejska sieć antyrasistowska, której misją jest osiągnięcie pełnej równości, solidarności i dobrobytu dla wszystkich w Europie, umożliwienie udziału w społeczeństwie wszystkim członkom bez względu na

⁹¹ Europejska Komisja przeciw Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI), http://www.strasbourg.rechtspraak.nl/pl/o_re/monitoring/ecri/ [dostęp: 11 III 2015].

⁹² Raport ECRI dotyczący Polski (czwarty cykl monitoringu), Strasburg 2010, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Poland/POL-CbC-IV-2010-018-POL.pdf> [dostęp: 15 III 2015].

⁹³ European Network Against Racism – ENAR / Europejska Sieć Przeciwko Rasizmowi, <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=23845/> [1 IV 2015].

ich kolor skóry, pochodzenie etniczne, płeć, religię, niepełnosprawność, wiek czy orientację seksualną⁹⁴. Organizacja ta ma platformy krajowe w 26 państwach członkowskich Unii Europejskiej, a także w Islandii⁹⁵.

Europejskie Centrum Badań w dziedzinie Migracji i Stosunków Etnicznych (European Research Centre on Migration and Ethnic Relations – ERCOMER) podejmuje i wspiera badania nad migracją międzynarodową, stosunkami etnicznymi i różnorodnością kulturową w kontekście europejskim. Celem jej działalności jest prowadzenie badań porównawczych, które przyczyniają się do rozwoju teorii i dostarczają wiedzy empirycznej istotnej dla debat i działań społecznych oraz polityki. Dla ERCOMER pracują badacze zajmujący się zagadnieniem migracji z holenderskich uniwersytetów w Utrechcie i Nijmegen oraz instytucje w różnych krajach. Do swojej działalności naukowej angażuje także międzynarodowych uczonych, którzy prowadzą badania nad migracją⁹⁶.

Platforma Europejskich Społecznych Organizacji Pozarządowych – Platforma Społeczna (Platform of European Social NGOs – Social Platform) jest największą platformą praw europejskich i organizacji pozarządowych działających w sektorze społecznym. Podstawą jej działalności są prawa człowieka obejmujące: godność ludzką, równość płci i równość dla wszystkich, poszanowanie różnorodności, solidarności, wolności, sprawiedliwości społecznej, zrównoważonego rozwoju i demokracji uczestniczącej. Działania koncentrują się zwłaszcza na poziomie Unii Europejskiej, ale wspierają również propagowanie tych wartości w wymiarze globalnym. Do celów strategicznych platformy należą: równość dla wszystkich, silny system opieki i ochrony społecznej, sprawiedliwość społeczno-gospodarcza (tj. wyeliminowanie wszelkich form nierówności społeczno-ekonomicznych, godna praca i jakość zatrudnienia), umożliwienie powszechnego dostępu do wysokiej jakości,

⁹⁴ Więcej o misji ENAR na jej oficjalnej stronie: <http://enar-eu.org/Mission-142/> [dostęp: 1 IV 2015].

⁹⁵ Szerzej na ten temat zob. *Member organisations by country*, <http://enar-eu.org/By-country/> [dostęp: 1 IV 2015].

⁹⁶ Więcej o ERCOMER na jego oficjalnej stronie: <http://www.ercomer.eu> [dostęp: 1 IV 2015].

niedrogich usług publicznych i społecznych, zapewnienie, że organizacje społeczne są zaangażowane w procesy podejmowania decyzji na szczeblu Unii Europejskiej⁹⁷.

Poza punktami kontaktowymi organów unijnych powstały również instytucje krajowe zwalczające przejawy dyskryminacji. W krajach europejskich powołano instytucje monitorujące przejawy niechęci do muzułmanów i ich dyskryminacji, np. w 2003 roku francuski Collectif contre l'Islamophobie en France – CCIF (Zgromadzenie przeciwko Islamofobii we Francji), a w 1997 roku londyński Islamic Human Rights Court – IHRC (Islamski Trybunał Praw Człowieka)⁹⁸.

Podsumowanie

Przykłady islamofobii pokazują, że sfery religijna i polityczna są ze sobą powiązane, dlatego problem islamofobii należy rozpatrywać w kontekście politologii religii. Niestety Europejczycy nie zawsze są otwarci wobec wyznawców islamu, nie są im też obce antyislamskie uprzedzenia, dlatego tym istotniejszą kwestią staje się dialog międzyreligijny.

Brytyjski socjolog Chris Allen podkreśla, że zrozumienie islamofobii nie jest łatwe. Rozprzestrzenienie tego zjawiska w życiu publicznym i politycznym świadczy o tym, że jest ono częścią rzeczywistości społecznej. Islamofobia przekształca się w coraz ważniejszy i pilniejszy problem, wymagający naszej uwagi i działania⁹⁹. Nie jest postawą, którą mogą przyjąć wyznawcy Chrystusa, ponieważ wyznacza wypaczone stereotypy islamu, które mogą tylko utrudniać dobre relacje chrześcijańsko-muzułmańskie¹⁰⁰.

Tariq Ramadan, europejski intelektualista muzułmański ze Szwajcarii, twierdzi, że nie można traktować muzułmanów jako grupy, dla której religia nie należy do kluczowych czynników w rozumieniu własnej tożsamości. Zaznacza, że „centralnym punktem jest [fakt], że islam

⁹⁷ *Who we are*, <http://www.socialplatform.org/who-we-are/> [dostęp: 1 IV 2015].

⁹⁸ M. Fijałkowska, *Integracja a kultura i religia imigrantów*, Warszawa 2010, s. 16.

⁹⁹ C. Allen, *Islamophobia and...*, cyt. wyd., s. 167.

¹⁰⁰ J. R. W. Stott, *Chrześcijanin a problemy współczesnego świata. Wybrane zagadnienia moralno-etyczne*, J. Grzegorzczak (tłum.), Katowice 2009, s. 135–136.

jest głównie i przede wszystkim objawioną w boski sposób religią, z zakorzenionym przekonaniem o swojej uniwersalnej wartości, oraz sposobem życia, koncepcją życia i śmierci, a nie jedynie kulturową charakterystyką konkretnej populacji przybywającej z krajów spoza Europy. Zatem bez wzięcia pod uwagę tego religijnego wymiaru wszystkie dyskusje o różnych aspektach islamu w Europie (...) będą jeśli nie bezpodstawne, to przynajmniej wysoce nieadekwatne”¹⁰¹.

Tariq Ramadan pokazuje, że wbrew powszechnym opiniom z powodzeniem można być Europejczykiem i jednocześnie praktykującym muzułmaninem, z poszanowaniem wszystkich muzułmańskich obowiązków względem Boga i społeczeństwa, w którym się funkcjonuje, żyjąc w dwóch i więcej kręgach kulturowych¹⁰². Zaznacza, że europejscy muzułmanie powinni aktywnie angażować się w życie publiczne europejskich społeczeństw, gdyż są to ich własne społeczeństwa, promując w nich sprawiedliwość i równość obywatelską oraz walcząc z rasizmem i dyskryminacją¹⁰³.

Należy zgodzić się z Witoldem Psurkiem, który podkreśla, że potrzebujemy stale współpracować z wyznawcami islamu, gdyż pogłębia to świadomość wspólnego świadectwa oddawanego jednemu Bogu¹⁰⁴.

Sylwia Górzna – ISLAMOPHOBIA IN EUROPE IN THE CONTEXT OF POLITICAL SCIENCE OF RELIGION

The term „Islamophobia” originated in the late 1980s, when the religious discrimination against Muslims began to grow. Islamophobic sentiments have gained more attention of researchers especially after the terrorist attacks of 11 September 2001.

The article is devoted to the concept of Islamophobia, which is a special case of discrimination based on religion and ethnicity, defined as an irrational fear of Islam and Muslims. It indicates the spheres in which many Muslims are discriminated against, among others, in employment, education and housing as well as dimensions of Islamophobia, which include: the historical, media, religious and political ones.

¹⁰¹ Cyt. za: R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie...*, cyt. wyd., s. 62, przyp. 52.

¹⁰² M. Privot, *Młodzi europejczy...*, cyt. wyd., s. 33.

¹⁰³ *Być blisko Boga walcząc o swoje prawa – wywiad z Tarikiem Ramadanem*, w: *Islam i obywatelskość...*, cyt. wyd., s. 11.

¹⁰⁴ W. Psurek, *Ekspansja islamu w świecie. Historia i współczesność wzajemnych relacji*, Katowice 2007, s. 164.

The examples of Islamophobia in Europe are shown, whose manifestation are, among others, the ban on headscarves in public schools, or the publication of cartoons of Mohammed in the Danish newspaper „Jyllands-Posten”, reprinted in many European newspapers and magazines.

Furthermore, the article presents organizations and institutions that aim to combat Islamophobia in all its manifestations (e.g. the activity of The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, and now The European Union Agency for Fundamental Rights), contributing to a change in attitude towards Muslims.

Discrimination against religious and ethnic minorities, including Islamophobia, are within the subject area of religion in political science, a new scientific discipline that deals with the issues of the relationship between religion and the sphere of politics. Of particular importance for the fight against all discriminations is the interreligious dialogue and in combating Islamophobia the Catholic-Muslim dialogue.